

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ОКРУЖНИХ МІСТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 1926 Р. (за матеріалами Всесоюзного перепису населення 1926 р.)

Проаналізовані особливості національного складу населення окружних міст Півдня України в середині 1920-х рр. Національний склад населення окружних міст характеризується на основі матеріалів Всесоюзного перепису населення 1926 р.

Ключові слова: національний склад, окружні міста, Південь України, урбанізація, перепис населення.

Проанализированы особенности национального состава населения окружных городов Юга Украины в середине 1920-х гг. Национальный состав населения окружных городов характеризуется на основании материалов Всесоюзной переписи населения 1926 г.

Ключевые слова: национальный состав, окружные города, Юг Украины, урбанизация, перепись населения.

The author analyses peculiarities of the national structure of the South Ukraine district cities in the mid 1920th. The national structure of the district cities is defined on the basis of 1926 all-union population census.

Key words: national structure, district cities, South Ukraine, urbanization, population census.

Упродовж XX століття дослідженню національного складу населення України приділяли увагу багато науковців. Інтерес до цієї теми підвищився після розпаду Російської імперії, коли національне питання було одним з найгостріших, як серед теоретиків марксизму, так і у середовищі української інтелігенції. Одним з перших, хто підняв його на науковий рівень, був М.С. Грушевський. Визначна роль у його розвитку належить засновнику інституту демографії АН УСРР М.В. Птусі. Важливий внесок зробив у цьому напрямі в 1920-і рр. А. Хоменко, який видав кілька монографій, присвячених аналізу національного складу населення, в тому числі «Населення України 1897-1927 рр.» та «Національний склад людності УСРР» [1; 2].

У 1920-х роках додатковий поштовх вивченню цієї проблеми надала так звана політика «коренізації», запроваджена більшовиками у 20-х рр. XX ст. Національний склад українського населення був темою багатьох статистичних досліджень, наукових робіт. Але, після утвердження тоталітарної держави з жорсткою централізованою владою, увага до національного питання стала розглядатися правлячим режимом як загроза своєму впливові та комуністичній ідеології. На вчених та суспільних діячів, що займалися цією проблемою, було поставлене тавро українських буржуазних націоналістів, і ця тема, якщо і згадувалася у наукових працях, то тільки в контексті обслуговування ідеологічних установок влади. Як відмічає у своїй монографії Дж. Лібер, «Статистичні дані після 1926 р. відсутні, тому що публікація таких даних не служила б цілям партії. Василь Сокіл, головний редактор журналу «Вісник статистики України» в період з 1928 по 1930 рр., писав: «існувало більш ніж достатньо неприємної для уряду інформації і фактів невгодних йому.

Їх публікація дійсно б проливала світло на процеси, які відбувалися в країні. З того часу (березень 1930 – Дж. Лібер), всі матеріали Центрального Статистичного Управління України стали державною таємницею, а ті, які час від часу публікувалися, подавалися в упередженій манері» [3, р.57].

Після здобуття Україною незалежності в кінці XX століття науковий інтерес до цього питання знову підвищився. Позбавившись від ідеологічного впливу, розробка цієї проблеми набула нового поштовху серед дослідників. З праць сучасних науковців в першу чергу треба виділити праці Б. Чирка та Л. Якубової, які досліджували національні меншини України 1920-1930-х рр. [4; 5] Д. Гринь проаналізував соціально-демографічні процеси в містах України на базі переписів населення 1920, 1923, 1926, 1939 рр. [6] Розвиток етнотемографічних процесів в Україні 20-х рр. XX ст. вивчав О. Воронко [7].

В останні роки особлива увага приділяється дослідженню регіональних особливостей окремих регіонів України. Як вказує Г. Турченко, «саме в умовах глобалізації й інтеграції посилюється усвідомлення необхідності збереження національної і регіональної специфіки, що, у свою чергу, викликає зростання зацікавленості широкої громадськості і спеціалістів місцевою проблематикою» [8, с.65]. Вивчення регіональних особливостей є особливо важливим для розуміння процесів українського націотворення, та тих проблем, що існують сьогодні в українській державі. За словами Я. Верменич, «аналіз особливостей еволюції адміністративно-територіального устрою українських земель ускладнений тривалою бездержавністю і розчленованістю ареалу українського етнічного розселення, умовним характером міждержавних і міжрегіональ-

них кордонів» [9, с.43]. Дослідниця зазначає: «тим, що територія України впродовж віків залишалась політично та економічно незінтегрованою, пояснюється особлива вага регіоналізму» [10, с.8].

З цієї точки зору, особливий інтерес викликає південноукраїнський регіон, як найбільш поліетнічний у складі України. Дослідження Півдня є дуже важливим для розуміння всього історичного процесу розвитку України. Поліетнічна специфіка південного регіону зумовлена, насамперед, історичними особливостями його розвитку. Активно регіон почав заселятися з другої половини XVIII століття після остаточних перемог Росії над Османською імперією. Хоча українська військова і господарська присутність на Півдні мала значно давнішу історію [11, с.65]. Заселення краю здійснювалося різними етносами. Росіяни приходили у складі військових частин. З них повністю формувалася місцевий бюрократичний апарат. Відбувався великий приплив у нові міста Півдня робітників промисловості, які прибували з центральних районів Росії. Російські можновладці надавали також можливість представникам багатьох національностей заселяти ці території. Починаючи з другої половини XVIII ст. заселення Півдня було цілеспрямованою політикою царського уряду. Завданням було зробити з Півдня України новоросійський край, «Новоросію», як зазначає Г. Турченко. Проект включав в себе формування на цій території прийнятного для імперії етнічного складу населення, достатню русифікацію регіону. Однак на початку XX ст. домінуючим етносом у регіоні залишався український [11, с.66-67].

За даними перепису 1897 року три південноукраїнські губернії – Катеринославська, Херсонська та Таврійська посідали, відповідно, третє, п'яте та шосте місця серед усіх 89 російських губерній за абсолютною кількістю робітників-уродженців інших губерній. До того ж, Катеринославська поступалася тільки центральним Санкт-Петербурзькій та Московській губерніям. Якщо ж казати про частку у цій категорії робітників у їх загальній кількості, то тут Катеринославська губернія з показником 69,8 % була першою серед усіх губерній Російської імперії, а Таврійська та Херсонська посідали, відповідно, третє та четверте місця [12, с.15]. Ярослав Грицак у своїй роботі «Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX – XX ст.» відмічає: «завдяки сплетінню сприятливих умов Південь України довгий час вважався Ельдорадо, де можна було легко і швидко добитися великого маєтку. Три південноукраїнські губернії – Таврійська, Херсонська і Катеринославська – мали найвищі у Російській імперії показники приросту населення. Наплив великих мас населення, не зв'язаних умовами кріпацької системи й охоплених духом підприємництва, витворив особливу суспільну атмосферу на Півдні України, яку можна порівняти хіба що з американським Клондайком» [13, с.73].

Новоприбульці поглиналися, в основному, молодими південноукраїнськими містами, що мали великий промисловий потенціал та значну потребу у робочій силі. Міське середовище регіону мало сприятливі перспективи для розвитку капіталістичних відносин – потужні торгівельні можливості портів

Чорного моря, перетворення сільського господарства на товарне, досить розвинену промисловість у порівнянні з іншими регіонами України. Кількість міських мешканців значно зросла. З іншого боку, серед українців переїзд з села до міста не був поширений. Як наголошує Богдан Кравченко, незначна міграція українців із села до міста була обумовлена не тільки ментально-психологічними факторами, а й соціально-економічними передумовами, які склалися історично [14, с.29]. У губерніях Росії під час кріпосницьких відносин селянство більшою частиною обкладалося оброком. У російських селян не було майже жодних перепон до заробітку на промислових підприємствах у містах. В Україні традиційно, внаслідок сприятливих умов для землеробства, переважна частина селян виконувала панщину. Це, у свою чергу, обумовило більшу підготовленість російських селян до фабрично-заводської праці.

В умовах Українських визвольних змагань початку XX ст. українці були мало представлені національно серед міських мешканців Півдня України. Як зазначає Г. Турченко, «більшість жителів великих міст регіону не підтримали політичну програму Центральної Ради. Соціокультурний розкол між містом і селом зберігся» [11, с.152].

Таким чином, на початок 20-х років XX століття українці залишалися мало представлені національно серед міського населення Півдня України. У порівнянні з росіянами та євреями, вони були слабо урбанізованою групою. Але у ході 1920-х років ситуація почала змінюватися. Цьому сприяла політика «українізації», що спрощувала українським переселенцям з сільської місцевості адаптацію до умов русифікованих міст, та нова економічна політика, що поживала промислове виробництво. Вплив цих факторів позначився на етнічній структурі міського населення, почався неухильний рух у напрямі збільшення кількості українців серед міських мешканців. Цю тенденцію засвідчив Всесоюзний перепис населення 1926 р., який за словами сучасників, був проведений на високому науковому рівні та відрізнявся точністю результатів. До того ж, він був ще досить вільним від ідеологічного впливу та викривлення результатів на догоду владі. Більш пізні переписи планувалися та проводилися таким чином, щоб забезпечити бажані правлячій верхівці дані. Про ставлення влади до цієї проблеми, наприклад, свідчить заборона публікувати дані Всесоюзного перепису населення 1937 р.

Вибір об'єктом дослідження у даній статті саме міського населення ґрунтується на тому, що воно відіграло найважливішу роль у ході модернізації всього українського суспільства впродовж 20-х – 30-х років XX століття. Міста стали осередком найбільших, найпотужніших змін в українському соціумі. З точки зору етнонаціональної структури південноукраїнські міста зазнали найбільших змін у усій УСРР. Кількісні та якісні зміни населення міст безпосередньо відбивалися на складі основної класової опори більшовиків – пролетаріату, що зазнав значних змін. Цілком зрозуміло, що такі перетворення не могли не турбувати українську радянську владу. Тому, саме навколо цих змін точилися

запеклі дискусії. Відповідно до цього будувалася владна вертикаль, проходили процеси культурного розвитку та освіти, що мало велике значення не тільки для розвитку міст, а і для всього українського суспільства.

Але, перш ніж приступити до аналізу результатів Всесоюзного перепису населення 1926 р., розглянемо особливості категорій «місто» та «міське населення». Справа в тому, що вони не є такими однозначними, як може здаватися на перший погляд. Існує дуже багато спроб дати визначення поняттю «місто», але не одне з них не є вичерпним. З іншого боку, усі дослідники сходяться на тому, що однією з найголовніших ознак міста є чисельність його населення. Один з відомих російських та радянських дослідників В.П. Семенов-Тяньшанський, розглянувши різні ознаки міста і їх коректність, прийшов до висновку, що лише два з них більш-менш наближаються до істини, при визначенні міського характеру поселення. Це чисельність населення і частка осіб, що не займається сільським господарством взагалі, у зв'язку зі жвавістю його торгово-промислового обороту. Як мінімальні достатні критерії міста він прийняв: «населення не менше ніж 1 тис. мешканців і торгово-промисловий оборот не менше ніж 500 тис. карбованців» [15, с.79]. Звичайно, з позицій сьогодення 1 тис. мешканців вважається не досить великою кількістю, але той факт, що саме чисельність є одним з найголовніших факторів, є безперечним.

Тобто, згідно з законами філософії, чисельність у даному разі переходить у якість – розвивається інфраструктура міста, зростає розподіл праці, розвивається промисловість, транспорт, торгівля, система самовряду-

вання та ін. Саме тому, чисельність є першою складовою у всіх визначеннях категорії «місто». Якщо застосувати це визначення до міст Півдня України за Всесоюзним переписом населення 1926 р., то найбільше відповідають йому оружні міста – адміністративні центри округів, на які, за адміністративною реформою 1923-1926 рр., була розподілена територія УСРР. Населення окружних міст Півдня за Всесоюзним переписом 1926 року складало 1 284 438 осіб, що становило 56,4 % всього міського населення цього регіону, хоча окружних міст було тільки 13 серед загальної кількості у 213 міських поселень Півдня, що були включені до перепису.

Якщо співставити територію південноукраїнських губерній у складі Російської імперії (Катеринославської, Херсонської та материкової частини Таврійської), то їй відповідали 13 округів Півдня – Дніпропетровський, Артемівський, Луганський, Сталінський, Маріупольський, Мелітопольський, Запорізький, Зінов'євський, Криворізький, Херсонський, Миколаївський, Одеський, Першомайський.

За рамки дослідження винесено Крим, оскільки у досліджуваній період він перебував у складі РФСРР. Молдавія входила до складу УСРР як автономна республіка до 1940 р., але не є етнічною українською територією, тому теж не входить у територіальні межі дослідження.

Національний склад населення адміністративних центрів цих округів – окружних міст, по найбільш чисельним національностям наведений у таблиці 1. Міста в таблиці подані згідно чисельності населення, від найбільших до найменших.

Таблиця 1

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД ОКРУЖНИХ МІСТ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ ЗА ВСЕСОЮЗНИМ ПЕРЕПИСОМ НАСЕЛЕННЯ 1926 РОКУ*

[підраховано за: 16, таблиці VI і X]

Національність	Одеса		Дніпропетровськ		Сталіно		Миколаїв	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Українці	73 453	17,5	83 748	36,0	27 582	26,1	31 362	29,9
Росіяни	162 789	38,7	73 418	31,5	59 518	56,4	46 726	44,5
Білоруси	2 501	0,6	4 338	1,9	1 399	1,3	293	0,3
Поляки	10 021	2,4	4 110	1,8	1 346	1,3	1 783	1,7
Болгари	1 186	0,3	180	0,1	61	0,1	229	0,2
Німці	5 522	1,3	1 694	0,7	417	0,4	1 167	1,1
Молдавани	1 048	0,2	71	0	10	0	102	0,1
Греки	1 377	0,3	236	0,1	719	0,7	98	0,1
Євреї	153 243	36,4	62 043	26,6	11 342	10,7	21 786	20,8
Інші	9 722	2,3	3 087	1,3	3 193	3,0	1 363	1,3
Загальна кількість населення	420 862	100	232 925	100	105 587	100	104 909	100

* Послідовність національностей у таблиці наведена у тому порядку, як вони подані у Всесоюзному переписі населення 1926 р.

Національність	Луганськ		Зінов'євськ		Херсон		Запоріжжя	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Українці	31 127	43,4	29 605	44,5	21 124	35,9	26 387	47,3
Росіяни	31 258	43,6	16 588	25,0	21 147	36,0	14 472	26,0
Білоруси	190	0,3	124	0,2	119	0,2	368	0,7
Поляки	461	0,6	704	1,1	502	0,9	480	0,9
Болгари	55	0,1	29	0	27	0	47	0,1
Німці	375	0,5	329	0,5	259	0,4	1 664	3,0
Молдавани	12	0	127	0,2	38	0,1	9	0
Греки	80	0,1	20	0	58	0,1	65	0,1
Євреї	7 132	9,9	18 358	27,6	14 837	25,2	11 319	20,3
Інші	1 075	1,5	583	0,9	690	1,2	933	1,6
Загальна кількість населення	71 765	100	66 467	100	58 801	100	55 744	100

Національність	Маріуполь		Артемівськ		Першомайськ		Кривий Ріг	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Українці	13 591	32,9	20 755	54,9	17 719	55,9	21 662	69,2
Росіяни	14 576	35,3	8 879	23,5	3 331	10,5	3 117	10
Білоруси	198	0,5	129	0,3	59	0,2	180	0,6
Поляки	302	0,7	341	0,9	254	0,8	216	0,7
Болгари	34	0,1	–	0	20	0,1	–	0
Німці	325	0,8	235	0,6	108	0,3	146	0,5
Молдавани	18	0	31	0,1	48	0,2	–	0
Греки	4 181	10,1	111	0,3	7	0	–	0
Євреї	7 332	17,7	6 631	17,6	9 896	31,2	5 730	18,3
Інші	784	1,9	668	1,8	241	0,8	234	0,7
Загальна кількість населення	41 341	100	37 780	100	31 683	100	31 285	100

Національність	Мелітополь		По всім окружним містам південноукраїнського регіону	
	Кількість	%	Кількість	%
Українці	5 172	20,5	403 287	31,4
Росіяни	9 749	38,6	465 568	36,2
Білоруси	66	0,3	9 964	0,8
Поляки	165	0,7	20 685	1,6
Болгари	204	0,8	2 072	0,2
Німці	440	1,7	12 681	1,0
Молдавани	12	0	1 526	0,1
Греки	59	0,2	7 011	0,5
Євреї	8 583	33,9	338 232	26,3
Інші	839	3,3	23 412	1,9
Загальна кількість населення	25 289	100	1 284 438	100

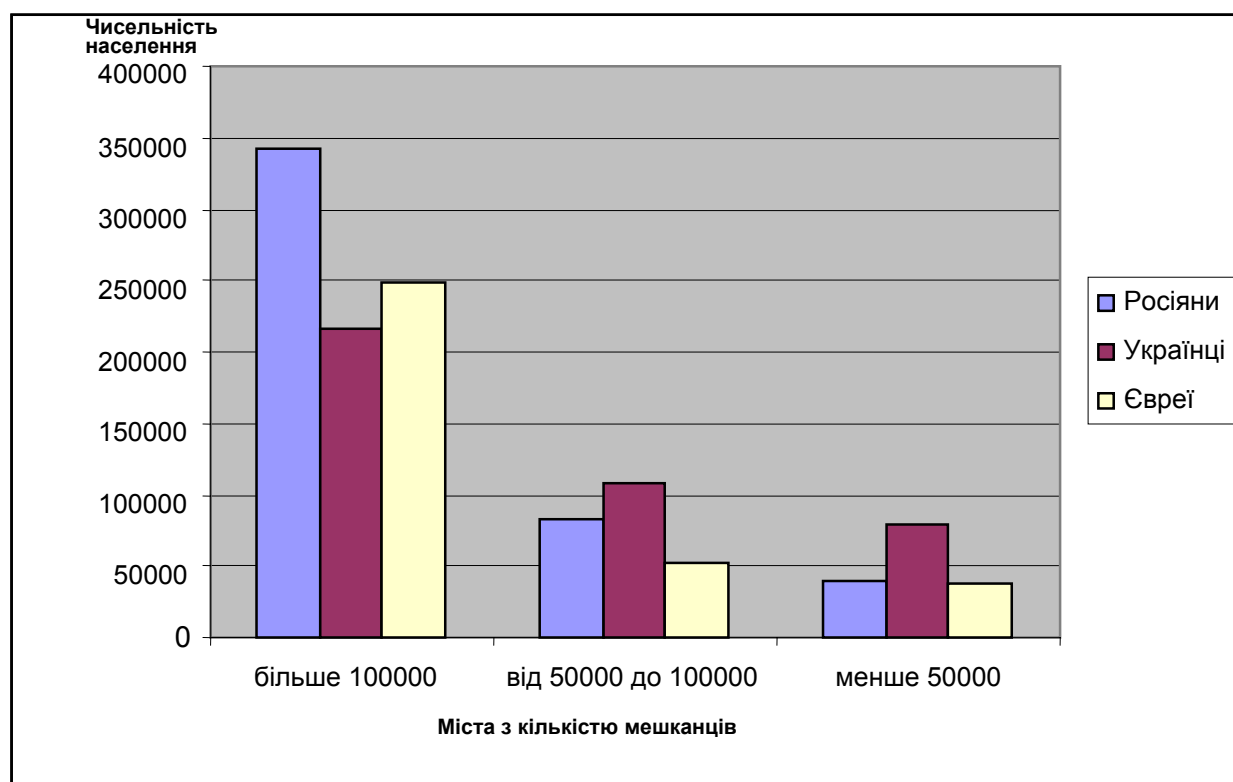
Як видно з наведеної таблиці, у 1920-х роках серед населення окружних міст Півдня України існувало три найчисельніші національні групи – українці, росіяни та євреї. Разом вони склали 93,9 % всього населення цих міст. Найчисельнішою групою були росіяни (36,2 %), що в основному забезпечувалося їх великою

чисельністю у найбільших окружних містах Півдня, де населення перевищувало 100 000 мешканців – Одесі (38,7 %), Сталіно (56,4 %), Миколаєві (44,5 %) та Дніпропетровську (31,5 %). Причому, тільки в останньому їх кількість трохи поступалася кількості українців, а в інших перевищувала її. Єдиним містом, де російська

національна група складала абсолютну більшість населення (більш, ніж 50 %) було Сталіно. Українці склали суттєву більшість переважно у менших містах – Кривому Розі (69,2%), Першомайську (55,9%), Артемівську (54,9%), Запоріжжі (47,3 %) та Зінов'євську (44,5%). Виключенням з цієї закономірності був тільки Мелітополь, де кількість мешканців російської національності перевищувала кількість українців майже у два рази. Як видно, у трьох з цих міст (Кривому Розі, Першомайську та Артемівську) більшість української національності була абсолютною. Єврейська національна група була найчисельнішою в Одесі (36,4%), Мелітополі (33,9%), де її чисельність навіть перевищувала чисельність українців, Першомайську (31,2 %) та Зіно-

в'євську (27,6 %), де євреї були другими за чисельністю після українців.

Порівняння розподілу трьох найчисельніших національностей серед населення окружних міст Півдня України в залежності від кількості населення цих міст наведено на малюнку 1. Як бачимо, основна кількість міського населення Півдня була сконцентрована у найбільших містах, де загальна чисельність мешканців перевищувала 100 000. І саме у цих містах чисельність українців поступала-ся чисельності росіян та євреїв. Чим меншими були міста, тим більшою була частка українців, що мешкала в них і, відповідно, меншою частка представників інших національностей.

Мал. 1. Розподіл трьох найчисельніших національностей окружних міст Півдня України в залежності від кількості мешканців цих міст

Серед населення міст Причорномор'я, як видно з таблиці 1, українців було менше, ніж в інших містах Півдня. В Херсоні та Миколаєві українці склали приблизно третину населення, а в Одесі тільки п'яту частину. В Херсоні чверть населення склали євреї. В Миколаєві майже половину населення склали росіяни.

Порівняємо динаміку змін у національній структурі міст Півдня за даними Всесоюзного перепису населення 1926 року та Всеросійського перепису населення 1897 року. Деякі дослідники відмічають стрімке зростання частки українців серед міського населення за даними 1926 р. у порівнянні з 1897 р. При цьому нагадаємо, що у Всеросійському переписі населення 1897 р. не було питання про національність, а тільки про рідну мову. Однак, майже всі дослідники вважають порівняння досить коректним для того, щоб зафіксувати дуже стрімке зростання

кількості українців. Перевірити цей факт нам дозволяють відомості таблиць 6 та 10, що знаходяться у XIII томі Всесоюзного перепису населення 1926 року [14], і містять у собі дані не тільки про національність, а й про рідну мову населення. Результати підрахунку наведені у таблиці 2 та 3. Порівнюючи дані двох переписів, можна зробити висновок, що відомості у відсотках про рідну мову українців та росіян, що проживали на території Півдня, змінилися не дуже суттєво. Наприклад, в Одесі цей приріст на користь українців складав тільки 0,6 %, в Дніпропетровську – 4,2 %, Миколаєві – 1,8 %, Зінов'євську – 2,3 %, Мелітополі – 2,2 %. А в таких містах як Луганськ, Херсон, Запоріжжя, Маріуполь, Артемівськ відбулося навіть падіння тієї частки українців, чиєю рідною мовою була саме українська, на 1,9 %; 3,6 %; 9,6 %; 0,8 % та 27,4 % відповідно.

**ПОРІВНЯННЯ ДАНИХ ВСЕРОСІЙСЬКОГО ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1897
ТА ВСЕСОЮЗНОГО ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1926 РР. (за рідною мовою)**

[підраховано за: 16; 17]

Місто	1897 р. (дані за рідною мовою)				1926 р. (за національністю)			
	українці		росіяни		українці		росіяни	
	Кіл.	%	Кіл.	%	Кіл.	%	Кіл.	%
Одеса	37 925	9,4	198 233	49,1	73 453	17,5	162 789	38,7
Дніпропетровськ	17 787	15,8	47 140	41,8	83 748	36,0	73 418	31,5
Миколаїв	7 780	8,5	61 023	66,3	31 362	29,9	46 726	44,5
Луганськ	3 902	19,1	13 907	68,2	31 127	43,4	31 258	43,6
Зінов'євськ	14 523	23,6	21 301	34,6	29 605	44,5	16 588	25,0
Херсон	11 591	19,6	27 902	47,2	21 124	35,9	21 147	36,0
Запоріжжя	8 101	43,0	4 667	24,8	26 387	47,3	14 472	26,0
Маріуполь	3 125	10,0	19 670	63,2	13 591	32,9	14 576	35,3
Артемівськ	11 928	61,8	3 659	18,9	20 755	54,9	8 879	23,5
Мелітополь	1 366	8,8	6 630	42,8	5 172	20,5	9 749	38,6

Таблиця 3

**ПОРІВНЯННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ ОКРУЖНИХ
МІСТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ**

(за даними Всеросійського перепису населення 1897 та Всесоюзного перепису населення 1926 рр.) [підраховано за: 16; 17]

Місто	1897 р. (дані за рідною мовою)				1926 р. (дані за рідною мовою)			
	українська мова		російська мова		українська мова		російська мова	
	Кіл.	%	Кіл.	%	Кіл.	%	Кіл.	%
Одеса	37 925	9,4	198 233	49,1	42 014	10,0	276 129	65,6
Дніпропетровськ	17 787	15,8	47 140	41,8	47 485	20,4	148 115	63,6
Миколаїв	7 780	8,5	61 023	66,3	10 805	10,3	81 454	77,6
Луганськ	3 902	19,1	13 907	68,2	12 213	17,0	44 140	61,5
Зінов'євськ	14 523	23,6	21 301	34,6	17 185	25,9	28 404	42,7
Херсон	11 591	19,6	27 902	47,2	9 570	16,3	38 962	66,3
Запоріжжя	8 101	43,0	4 667	24,8	18 780	33,7	28 976	52,0
Маріуполь	3 125	10,0	19 670	63,2	3 800	9,2	32 821	79,4
Артемівськ	11 928	61,8	3 659	18,9	13 008	34,4	21 411	56,7
Мелітополь	1 366	8,8	6 630	42,8	2 785	11,0	19 181	75,8

Тобто, рівно у половині міст, де проводилися обидва переписи, частка україномовних збільшилася, а у половині, навпаки, зменшилася. Причому це зменшення виглядає, часом, більш суттєвим, ніж відповідне збільшення. Якщо порівняти кількість українців (тобто україномовних) за даними перепису 1897 року, та кількість тих, хто розмовляв українською у 1926 році, то картина буде такою: їх загальна чисельність зросла у півтори рази (з 118 028 до 177 645 відповідно), а відсоток збільшився з 14,1 у 1897 році до 15,9 у 1926, тобто, на 1,8 %.

Якщо ж порівнювати дані переписів 1897 та 1926 рр. за національністю (не будемо забувати, що у 1897 р. це, все ж таки, були дані за рідною мовою), то тут картина виглядає іншою. З цієї точки зору, частка українців у складі населення більшості окружних міст у 1926 р. значно зросла. В Миколаєві вона зросла майже у чотири рази (з 8,4 до 29,9 %), в Маріуполі – у три рази (з 10 до 32,9 %), в Луганську – більше ніж у два рази (з

19,1 % до 43,4 %), в стільки ж разів у Мелітополі (з 8,8 до 20,5 %), в Одесі майже у два рази (з 9,4 до 17,5 %). Приблизно у два рази частка українців збільшилась і серед населення Зінов'ївська (з 23,6 до 44,5 %). В Херсоні частка українців серед населення міста зросла у півтора рази (з 19,6 до 35,9 %) [16; 17].

Отже, у середині 1920-х рр. окружні міста Півдня залишалися значною мірою русифікованими. Однак, в цей період простежується тенденція до збільшення чисельності українців та їх частки серед міських жителів взагалі. Цей процес був зумовлений міграцією сільських мешканців українського походження до міст. Ця міграція була обумовлена поживанням виробництва на міських підприємствах у зв'язку з введенням нової економічної політики, та новою національною політикою радянської влади. Промислова модернізація спонукала приплив робочої сили з села до міст. А національна політика, великою мірою, адаптувала сільських мешканців до міського життя. Однак, в

цей період національне обличчя південноукраїнських міст ще не змінилось. Нова хвиля міграції сільських мешканців до міст почалася після введення політики індустріалізації, що створила багатотисячні вакансії

робочих місць у містах Півдня України. Саме вони стали центрами промислового розвитку України, прийняли сотні тисяч українців з сільської місцевості, що сприяло українізації міст Півдня.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Хоменко А. Населення України 1897-1927 рр. / А. Хоменко. – Харків : Центральне статистичне управління УСРР, 1927.
2. Хоменко А. Національний склад людності УСРР / А. Хоменко. – Харків : Держ. вид-во України, 1929.
3. Liber G. Soviet nationality policy, urban growth, and identity change in the Ukrainian SSR 1923-1934 / G. Liber. – Cambridge : Cambridge university press, 1992.
4. Чирко Б. Національні меншини в Україні (20-30 рр. XX століття) / Б. Чирко. – К., 1995.
5. Якубова Л. Етнічні меншини у суспільно-політичному та культурному житті УСРР. 20-і – перша половина 30-х рр. XX ст. / Л. Якубова. – К., 2006.
6. Гринь Д. Соціально-демографічні процеси в містах України (1920-1930-і рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. / Д. Гринь. – К., 2000.
7. Воронко О. Розвиток етнодемографічних процесів та формування соціальної структури суспільства в Україні 20-х рр. XX ст.: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05. / О. Воронко. – К., 1998.
8. Турченко Г. Исторична регіоналістика і краєзнавство в контексті національної історії (південноукраїнський аспект) / Г. Турченко // Краєзнавство. – 2006. – № 1-4.
9. Верменич Я. Територіальна організація в Україні як наукова проблема: регіонально-історичний та політико-адміністративний виміри / Я. Верменич. – К. : Інститут історії України НАН України, 2008.
10. Верменич Я. Исторична регіоналістика в Україні / Я. Верменич // Український історичний журнал. – 2001. – № 6.
11. Турченко Г. Південноукраїнський регіон у контексті формування модерної української нації (XIX – перша чверть XX ст.) / Г. Турченко. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008.
12. Численность и состав рабочих в России на основании данных первой всеобщей переписи населения Российской Империи 1897 года. Т. 1. – М., 1906.
13. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX – XX ст. / Я. Грицак. – К. : Генеза, 2000.
14. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. / Б. Кравченко ; [пер. з англ. В. Івашко та Д. Корнієнко]. – К. : Основи, 1997.
15. Город и деревня в Европейской России: сто лет перемен. – М., 2001.
16. Всесоюзный перепись людності 17 грудня 1926 р. У 56 т. – М., 1928. – Т. XIII. Відділ I. Народність, рідна мова, вік, грамотність. УСРР. Степ. Дніпрянський підрайон. Гірничопромисловий підрайон. – М., 1929.
17. Чорний С. Національний склад населення України в XX сторіччі / С. Чорний. – К. : ДНВП Картографія, 2001.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Г.Ф. Турченко – д.і.н., професор, Запорізький національний університет;

Ю.В. Котляр – д.і.н., професор, ЧДУ ім. П. Могили.

© Д.В. Овчаренко

Стаття надійшла до редакції 11.05.09